

Χρόνος ως κριτής. Οι Ορθόδοξες Εκκλησίες Κωνσταντινουπόλεως και Ρωσίας τον Κ' αιώνα.

Είναι άκρως επώδυνο το θέμα των αμοιβαίων σχέσεων τον περασμένο αιώνα της «Εκκλησίας Μητρός» και της «Εκκλησίας Θυγατρός», δηλαδή των Ορθοδόξων Εκκλησιών Κωνσταντινουπόλεως και Ρωσίας. Ένα ειλικρινή διάλογο περί του ζητήματος στη συλλογή άρθρων «Από την ιστορία των αμοιβαίων σχέσεων των Εκκλησιών Ρωσίας και Κωνσταντινουπόλεως τον Κ' αιώνα» ανοίγουν ο Ιερέας Αλέξανδρος Μαζύριν, ο Διδάκτωρ της Εκκλησιαστικής Ιστορίας, και ο κ. Ανδρέας Κοστριουκόφ, ο Διδάκτωρ Ιστορίας. Το πόνημα αποτελείται από δύο δοκίμια με τίτλο «Το Φανάρι και το Κίνημα των Ανακαινιστών κατά της Ορθοδόξου Εκκλησίας της Ρωσίας» του πατρός Αλεξάνδρου και «Η Ρωσική Εκκλησιαστική Διασπορά και ο Οικουμενικός Θρόνος» του Α. Κοστριουκόφ. Η μελέτη του Διδάκτωρα Ιστορίας Σεργίου Φίρσοφ, η οποία δημοσιεύθηκε στο «Περιοδικό του Πατριαρχείου Μόσχας» (№ 10, 2018) αναφέρεται σε αυτή τη συλλογή.

Ο γενικός ήδη τίτλος του δοκιμίου του πατρός Αλεξάνδρου δείχνει σαφώς ότι τις ενέργειες της Εκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως, τις βλέπει ως στραμμένες κατά της Ορθοδόξου Εκκλησίας της Ρωσίας, θεωρώντας αυτές συνειδητές και προμελετημένες. Από την αρχή ο συντάκτης εμφανίζει τους Φαναριώτες να μη διστάζουν μπροστά στην αυθαιρεσία της σχισματικής «Ανώτατης Εκκλησιαστικής Διοικήσεως» το 1922 και «παράλληλα με τους θεομάχους-μπολσεβίκους και προδότες-ανακαινιστές αναδείχθηκαν σε μια άλλη πηγή θλίψεων για την Ορθόδοξη Εκκλησία της Ρωσίας». Πιο σημαντικές αποδείχθηκαν για το Φανάρι «οι πολιτικές σκοπιμότητες» από τους ιερούς κανόνες και την Ορθόδοξη παράδοση της Εκκλησίας. Ο συντάκτης παραθέτει παραδείγματα των κινήσεων της Εκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως, η οποία, έν τῷ προσώπῳ των εκκλησιαστικών της αρχών, εκφράζοντας συμπάθεια προς τη Ρωσική Εκκλησία, έν τούτοις προσπαθούσε να εκμεταλλευθεί, υπηρετώντας πάντοτε δικές της πολιτικές σκοπιμότητες, το εμπνευσμένο από τη μυστική υπηρεσία GPU εκκλησιαστικό σχίσμα.

Σπουδαία στην αρνητική πορεία των Ελληνορωσικών εκκλησιαστικών σχέσεων ήταν η συμβολή των δύο εκπροσώπων του Οικουμενικού Πατριάρχη, των δύο Ελλήνων Αρχιμανδριτών, του θείου και του ανεψιού Ιακώβου και Βασιλείου Δημοπούλου. Ο πρώτος εκπροσωπούσε το Φανάρι ακόμη από το 1894, μένοντας στην κατοικία στη Μόσχα (4, Krapivensky pereulok). Τα χρέη του επισήμου εκπροσώπου του Φαναρίου στη Ρωσία εκτελούσε μέχρι το θάνατό του το 1924. Από το 1924 έως το θάνατό του το 1934 τα ίδια χρέη ανέλαβε ο ανεψιός του.

Όπως αποδεικνύει ο πατήρ Αλέξανδρος, ο Αρχιμανδρίτης Ιάκωβος ταχύτατα συνειδητοποίησε ότι οι ανακαινιστές απολάμβαναν της υποστηρίξεως των μπολσεβικικών αρχών. Για την εμπέδωση της επιρροής του Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως και, έχοντας παράλληλα την επιθυμία να ανακτήσει το κατασχεθέν από την «εργατική-αγροτική» κυβέρνηση Κωνσταντινουπολίτικο μετόχιο στη Μόσχα, αποφάσισε να επωφεληθεί της κατάλληλης ευκαιρίας. «Ο Δημόπουλος πρεσβύτερος προφανώς υπαινίχθηκε ότι για να ανακτήσει το μετόχιο, οφείλει να ανταποδώσει προσφέροντας κάποιες υπηρεσίες, τις οποίες και ανέλαβε», αναφέρει ο συντάκτης. Και ήδη το καλοκαίρι του 1922 ο Αρχιμανδρίτης έδωσε το «παρών» του στη συνέλευση της ανακαινιστικής «Ζώσης Εκκλησίας, όπου ως επίτιμο μέλος συμπαρακάθησε στο προεδρείο με τον εκπρόσωπο του Πατριαρχείου Αντιοχείας Αρχιμανδρίτη Παύλο Κατωπόδη. Οι Έλληνες καθόλου ταραχθήκαν με τους εγγάμους «αρχιερείς», οι οποίοι συνεκρότουν την ανακαινιστική «ιεραρχία».

Το γεγονός ότι ο Ιάκωβος ενεργούσε με πλήρη επίγνωση της κατάστασεως διαπιστώνεται από την κοινή γραμμή, την οποία ακολουθούσε στην πολιτική του το Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως, το οποίο από το 1922 ανέλαβε ο Μελέτιος Δ' Μεταξάκης. Η πολιτική αυτή απέβλεπε στην επέκταση του Φαναρίου σε παγκόσμια κλίμακα: τον Μάρτιο 1922 ο Πατριάρχης εξέδωσε Τόμο, ο οποίος του εξησφάλιζε το δικαίωμα να ασκεί εποπτεία και διοίκηση όλων των Ορθοδόξων ενοριών, των εκτός των ορίων των κατά τόπους Ορθοδόξων Εκκλησιών ευρισκομένων, με την οργάνωση της Ιεράς Μητροπόλεως Θυατείρων με έδρα το Λονδίνο καθώς και της Ιεράς Αρχιεπισκοπής Βορείου και Νοτίου Αμερικής. Ένα χρόνο αργότερα ο Πατριάρχης ενεπλάκη στα εκκλησιαστικά στην Πολωνία (ο Τόμος Αυτοκεφαλίας υπεγράφη αργότερα, τον Νοέμβριο 1924), ιδρύοντας την «Αυτόνομη Μητρόπολη Εσθονίας» και την «Ορθόδοξη Αρχιεπισκοπή Φινλανδίας».

Επομένως, δεν υπερβάλλουμε λέγοντας ότι η αποδυνάμωση της Ρωσικής Εκκλησίας ήταν μέρος ενός γενικότερου σχεδίου «εξελληνισμού» της Ορθοδοξίας από την Κωνσταντινούπολη, η οποία εκ των πραγμάτων ακολούθησε την πορεία των Παπών Ρώμης. Υπό τη σκοπιά αυτή, εύκολα εξηγούνται και οι ενέργειες του εκπροσώπου του Φαναρίου στη Σοβιετική Ρωσία: όσο χειρότερα πήγαινε η Ρωσική Εκκλησία, όσο ευρύτερα εξαπλωνόταν το σχίσμα των ανακαινιστών, τόσο σε περισσότερα προνομιούχα θέση ευρίσκετο η Κωνσταντινούπλη. Ως εκ τούτου, ευνόητη (καίτοι καθόλου δικαιολογημένη) καθίσταται η λογική του Αρχιμανδρίτη Ιακώβου, ο οποίος στα Γράμματά του προς το Φανάρι ισχυριζόταν ανερυθριάστως ότι η πλειοψηφία του Ρωσικού πιστού λαού «ως μόνη άγκυρα της σωτηρίας και Ορθοδόξου πίστεως» θεωρεί δήθεν την Εκκλησία Κωνσταντινουπόλεως (σελ. 41). Ο Αρχιμανδρίτης, φυσικά, είχε υπόψη του και ένα σπουδαίο παράγοντα, ότι οι μπολσεβίκοι ευνοούσαν τους ανακαινιστές και με κάθε τρόπο δυσφημούσαν τον Πατριάρχη Τύχωνα. Δεν παρουσίαζε μυστικό για τον εκπρόσωπο του Φαναρίου η πολιτική συνιστώσα του εκκλησιαστικού ζητήματος.

Υλικό, το οποίο παρουσιάζεται στο πόνημα, αποδεικνύει και κάτι άλλο, ότι δηλαδή η πολιτική της Κωνσταντινουπόλεως έναντι του κινήματος ανακαινιστών δεν άλλαξε και επί των διαδόχων του Μελετίου Δ' φθάνοντας μέχρι το Φώτιο Β' Μανιάτη. Ήδη ο Γρηγόριος Ζ' Ζερβουδάκης το 1924 προσφωνούσε τον αρχηγό της Συνόδου ανακαινιστών Ευδόκιμο Μεσέρσκυ όχι μόνο «μητροπολίτην», αλλά επίσης και «άγαπητόν αδελφόν καί συλλειτουργόν». Στο πρόγραμμα ήταν και η πρόσκληση των ανακαινιστών στην «Οικουμενική Σύνοδο», η σύγκληση της οποίας διατυμπανίσθηκε πολλά εκείνη την εποχή από τους Οικουμενικούς επίσης Πατριάρχες, που είχαν σκοπό να την εκμεταλλευθούν προς εδραίωση του δικού τους κύρους και της περιωπής. Οι συντάκτες του βιβλίου εφιστούν την προσοχή του αναγνώστη στο σχετικό θόρυβο, τον οποίο δημιούργησαν τότε οι ανακαινιστές με αφορμή το «προσδοκώμενο» γεγονός.

Είναι απλή η εξήγηση: το Φανάρι ενδιαφερόταν για ανακαινιστές εφόσον ήταν σε θέση να συμβάλουν στην εδραίωση των θέσεών του. Όπως δικαιολογημένως υποδεικνύει ο πατήρ Αλέξανδρος Μαζύριν, οι Έλληνες είχαν λόγο «να διευκολύνουν τους ανακαινιστές στις προσπάθειές τους να κατευθύνουν την Εκκλησία συμφώνως προς τη μεταβληθείσα τάξη της πολιτικής ζωής» μόνο σε περίπτωση εάν αυτή η νέα «πολιτική τάξη» στη Ρωσία λειτουργούσε υπέρ αυτών, επηρεάζοντας την κυβέρνηση της Τουρκίας, κάτι το οποίο οι μπολσεβίκοι δεν έσπευδαν να κάνουν». Κατά το ήμισυ της δεκαετίας 1920 και ίσως αργότερα το Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως έτρεφε ακόμη την ελπίδα ότι οι μπολσεβίκοι θα επηρέαζαν τις Τουρκικές αρχές υπέρ του Φαναρίου και εξακολουθούσαν να διατηρούν τους ενωτικούς δεσμούς με τους ανακαινιστές. Συνεπώς, ουδεμία έκπληξη προκαλεί η συμμετοχή του εκπροσώπου του Πατριάρχη στην «Σύνοδο» ανακαινιστών το φθινόπωρο του 1925.

Όσο περισσότερες ταραχές και ανωμαλίες ζούσε η Ορθοδοξία στη Ρωσία, τόσο δυναμικότερα ενεργούσε ο εκπρόσωπος της Κωνσταντινουπόλεως, χάριν στον οποίο το Φανάρι ήταν ενήμερο για τα εκκλησιαστικά στη Ρωσία. Είναι ενδεικτικό ότι τον Οκτώβριο 1925 ο Πατριάρχης Βασίλειος Γ'

απέστειλε Γράμμα στον αρχηγό των Ουκρανών ανακαινιστών, τον πρόεδρο της «Ουκρανικής αρχιερατικής συνόδου» κύρ Ποιμένα Πέγκοβ, διά του οποίου επευλογούσε «την ιεραρχίαν καὶ τὸ ποιῖνιον». «Ενδιάμεσος κρίκος» και μεταφραστής όλων αυτών των επιστολών διατελούσε ο Αρχιμανδρίτης Βασίλειος, ο οποίος, κατά την εύστοχη παρατήρηση του πατρός Αλεξάνδρου Μαζύριν, «δημιουργικά» έβλεπε τις αντιπροσωπευτικές του λειτουργίες, αποστέλλοντας τους «καρπούς» των έργων του όχι μόνο στις εκκλησιαστικές αρχές, αλλά και στην Πανρωσική Κεντρική Εκτελεστική Επιτροπή.

Γενικότερα, είναι πολύ χαρακτηριστικό το πορτραίτο του Δημοπούλου του νεώτερου, το οποίο σκιαγραφείται στο πόνημα. Δεν εμφανίζεται μόνο ως μια μορφή κυνική, η οποία εκ μέρους του Οικουμενικού Πατριάρχη ανερυθριάστως παρεμβαίνει στα εκκλησιαστικά της Ρωσίας, αλλά και ως άνθρωπος ιδιοτελής, η προσωπική ευημερία του οποίου υπερτερούσε προφανώς στα άμεσα «διπλωματικά» του καθήκοντα. Την ίδια αξιοθαύμαστη δραστηριότητα αναπτύσσει τόσο αγωνιζόμενος για την «εκκλησιαστική ειρήνη», όσο και για το ατομικό του μπάνιο, την κουζίνα και το μειωμένο ενοίκιο. Στον αγώνα του αυτό για την προσωπική ευημερία είχε υποστήριξη και συναντίληψη της Συνόδου ανακαινιστών, συνδυάζοντας, ας επιτραπεί αυτή η έκφραση, τα προσωπικά του συμφέροντα με τα συμφέροντα της «οικουμενικής Ορθοδοξίας», τα οποία αντιλαμβάνονταν σαφώς.

Την εποχή εκείνη, κατά την οποία το Φανάρι ακόμη στήριζε την ιδέα της ταχείας συγκλήσεως της Οικουμενικής Συνόδου, ο Αρχιμανδρίτης Βασίλειος παρηγορούσε τους ανακαινιστές (τους οποίους ανησυχούσε το γεγονός ότι ο Πατριάρχης Βασίλειος Γ' ήταν πρόθυμος να δεχθεί στη Σύνοδο και τους «υπερορίους» και τους οπαδούς του Πατριάρχη Τύχωνα) με φράσεις ότι «αἱ συμπάθειαι τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου θά εἶναι ὑπέρ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου Μόσχας» (σελ. 133). Ακριβώς χάριν στον Αρχιμανδρίτη Βασίλειο οι αρχηγοί των ανακαινιστών μπορούσαν και έπειθαν τους «κοινούς σχισματικούς» ότι το βασικό κριτήριο της Ορθοδοξίας ήταν η ένωση με την Κωνσταντινούπολη και αυτοί οι ίδιοι ανταποκρίνονται σε αυτό το κριτήριο, σε αντιδιαστολή προς τους οπαδούς του Τύχωνα.

Υποθέτω ότι έχει απολύτως δίκιο ο συντάκτης, όταν ισχυρίζεται ότι προς το τέλος του 1926 ο Αρχιμανδρίτης Βασίλειος πλησίασε στην τελική ταύτιση του κινήματος των ανακαινιστών με την Ρωσική Ορθόδοξη Εκκλησία, περιφρονώντας την πατριαρχική Εκκλησία. Αλλά δεν συντελούν εδώ μόνο οι αντιλήψεις του ἐν λόγω Αρχιμανδρίτη. «Για το φαναριώτικο ημιεπίσημο ὄργανο (η εφημερίδα «Ορθοδοξία» σ.σ.) λες και δεν υπήρχε η αυθεντική Ορθοδόξος Εκκλησία στην Ρωσία. Εκεί επιθυμούσαν να γνωρίσουν μόνο όσους ήταν αρεστοί στις Σοβιετικές αρχές» (σελ. 150). Έδω, όπως φρονούμε, και έγκειται το πρόβλημα: όσοι δεν είχαν αναγνώριση από τους μπολσεβίκους, δεν υφίσταντο και για τους ηγέτες του Φαναρίου.

Η κατάσταση άλλαξε ἐν μέρει με την επίσημη νομιμοποίηση το καλοκαίρι του 1927 της πατριαρχικής Εκκλησίας του Μητροπολίτη Σεργίου. Και όμως, σε γενικές γραμμές, αυτή η αλλαγή ήταν μάλλον διφορούμενη. Το βιβλίο εμφανίζει τον Πατριάρχη Βασίλειο Γ' να βλέπει ως «ισότιμους» τόσο την Σύνοδο των ανακαινιστών, όσο και το Πατριαρχείο Μόσχας, οι οποίοι, γι' αυτόν, δεν ήταν παρά μόνο δύο «μερίδες» ή «κατευθύνσεις», στις οποίες «εισέρχεται τὸ ἐνιαῖον πνεῦμα». Από το τέλος του 1927 το Φανάρι επιχειρεί να οικοδομήσει σχέσεις με τις «δύο κατευθύνσεις» ἐπὶ ἴσοις ὅροις. Ουδεμία, όμως, συμφωνία θα μπορούσε κατ' αρχὴν να επιτευχθεῖ μεταξύ των δύο αυτών «μερών». Για την πατριαρχική Εκκλησία στη Ρωσία ήταν απαράδεκτες οι προτροπές για «ένωση», διότι μια τέτοια «ένωση» εκτός Εκκλησίας θα έθετε την υπό Μητροπολίτη Σέργιο οντότητα. Οι Φαναριώτες, είτε δεν το καταλάβαιναν, είτε έκαναν πώς δεν το καταλαβαίνουν. Επομένως, «ακολουθώντας τους άθεους και ανακαινιστές εντάχθηκαν τότε στις γραμμές των εχθρών της Ορθοδόξου Εκκλησίας στη Ρωσία, παρόλο που σκόρπιζαν αγαπολογίες σε αυτή».

Αυτή τη διαπίστωση του πατρός Αλεξάνδρου Μαζύριν, παρ'όλη τη σκληρότητά της, πρέπει να τη δεχθούμε ως κατ'αρχήν ορθή, όπως και η υπόδειξή του ότι η δράση του εκπροσώπου του Φαναρίου Αρχιμανδρίτη Βασιλείου τη δεκαετία του 1920 προφανώς επέφερε κακά στη Ρωσική Εκκλησία. Άλλο είναι, ότι με τη νέα (Σοβιετική) πραγματικότητα δεν ήταν εύκολο για όλους τους Ορθοδόξους πιστούς να καταλάβουν γρήγορα και σωστά την κατάσταση, παρασυρόμενοι από τη σοσιαλιστική δημαγωγία των νεοφανών «ζηλωτών της πίστεως». Δεν ήταν σε θέση όλοι οι «απλοϊκοί» (και όχι μόνο) να βγάλουν άκρη με τις πλοκές της εκκλησιαστικής πολιτικής. Έν τούτοις, να έχουμε υπόψη μας ότι δεν ήταν τέτοιες «απλοϊκές ψυχές» οι Φαναριώτες, ενώ ο Αρχιμανδρίτης Βασίλειος διατέλεσε ακόμη επίτιμο μέλος του προεδρείου της Συνόδου ανακαινιστών για να αξιωθεί από αυτή αργότερα και της «αρχιερατικής» τιμητικής διακρίσεως του διαμαντένιου σταυρού πάνω στο καλυμμαύχι. Και όλα αυτά, παρόλο που τους εγγάμους επισκόπους και τη διγαμία κληρικών, κάτι το οποίο ήταν καθιερωμένη αρχή στην «Εκκλησία» ανακαινιστών, το Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως δεν τα δεχόταν! Τουλάχιστον, μέχρι την υιοθέτηση από τη Σύνοδο της Κωνσταντινουπόλεως της αποφάσεως αναγνώρισεως της διγαμίας, η οποία η απόφαση κοινοποιήθηκε το Σεπτέμβριο του 2018.

Ουδέποτε τάχθηκε το Φανάρι και κατά της συμμετοχής του επισήμου εκπροσώπου του στις εργασίες των μερίδων και συνελεύσεις των ανακαινιστών. Το 1928 ο Αρχιμανδρίτης Βασίλειος έλαβε μέρος στην «Γ' Τοπική Κληρικολαϊκή Ιερά Σύνοδο της Ορθοδόξου Αυτοκεφάλου Εκκλησίας της Ουκρανίας», ενώ στις αρχές του 1929, κατά τη μετάβασή του στο Λένινγκραντ, δήλωσε πανηγυρικά ότι είναι ενήμερος για τη επιθυμία της «Ορθοδόξου Εκκλησίας», δηλαδή των ανακαινιστών, να πετύχει ειρήνη και ένωση. Αντίπαλοι αυτής της «ειρήνης», κατ'αυτόν, ήταν οι «διασπαστές», οι οποίοι σπέρνουν το διχασμό. Αυτοί δήθεν και θα πρέπει να απολογηθούν στην Οικουμενική Σύνοδο. Ευνόητο είναι, ποιούς εννοεί υπό τους «διασπαστές». Η φιλοανακαινιστική θέση του Φαναρίου, όπως αποδεικνύεται στο πόνημα, παρέμεινε αμετάβλητη, ενώ το όνομα του εκπροσώπου του στη Μόσχα ως περιφρονητικό παρατσούκλι εκλαμβάνετο μέσα στο Ορθόδοξο περιβάλλον της Ρωσίας.

Άλλωστε, το εγγύς μέλλον έδειξε ότι ο εκπρόσωπος του Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως δεν ανησυχούσε και πολύ για το όνομά του στην ιστορία όπως ακριβώς οι ενδεχόμενες κατηγορίες για την επικοινωνία με τους αιτίους του Ρωσικού εκκλησιαστικού σχίσματος δεν προβλημάτιζαν τον ίδιο τον Προκαθήμενο του Οικουμενικού Θρόνου, η πολιτική του οποίου μπορεί δικαίως να χαρακτηριστεί ως επεκτατική. Διατηρώντας σχέσεις με το Πατριαρχείο Μόσχας, το Φανάρι δεν μόνο είχε επαφές με τη Σύνοδο ανακαινιστών, αλλά και προκάλεσε, όπως υποδεικνύει ορθώς ο πατήρ Αλέξανδρος Μαζύριν, μια νέα σύγκρουση με την υπαγωγή στη δικαιοδοσία του το έτος 1931 τις υπό τον Μητροπολίτη Ευλόγιο Georgievsky Ρωσικές παροικίες στη Δυτική Ευρώπη. Γράφει ο πατήρ Αλέξανδρος Μαζύριν, ότι πολλοί εξετίμησαν τότε ως προδοσία την ενέργεια των οπαδών του Ευλογίου: η προκληθείσα από τους μπολσεβίκους σύγκρουση με το Πατριαρχείο Μόσχας θα μπορούσε να δικαιολογήσει την προσωρινή διοίκησή τους, αλλά όχι και την υπαγωγή στη δικαιοδοσία, η οποία στήριζε τους ανακαινιστές.

Το τέλος της δεκαετίας του 1930 ήταν μια εποχή της διαλύσεως από σταλινιστικές αρχές όλων των εκκλησιαστικών οντοτήτων, και των οπαδών του Πατριάρχη Τυχωνα, και των ανακαινιστών. Αλλά οι σχέσεις, όμως, του Πατριαρχείου Μόσχας με την Κωνσταντινούπολη, δεν βελτιώθηκαν τότε. Όπως παρατηρεί ο πατήρ Αλέξανδρος Μαζύριν, η κατάσταση αλλάζει μόνο τα χρόνια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Τότε «λησμονήθηκαν» όλα τα δυσάρεστα στις σχέσεις με τους Πατριάρχες της Ανατολής και «η ιστορία λες και ξαναγράφηκε από την αρχή». Ο Οικουμενικός Πατριάρχης Βενιαμίν Ψωμάς χαιρέτισε την εκλογή του Σεργίου Στραγκορόντσκι ως Πατριάρχη Μόσχας και Πασών των Ρωσσιών, χωρίς όμως να προβεί σε συστάσεις ως προς την ένωση με τους ανακαινιστές (όπως συνέβη αυτό το έτος 1927) (σελ. 236-237). Παράλληλα οι κρατικοί άνδρες της ΕΣΣΔ έπαυσαν να ενδιαφέρονται για τους ανακαινιστές με αποτέλεσμα να δώσει ο Στάλιν τη

συγκατάθεσή του για τη διάλυση των καταλοίπων της θρησκευτικής τους οργάνωσης.

Ποῦ φθάσαμε τελικά; Κατά τον πατέρα Αλέξιο Μαζύριν, «τα διδάγματα του δύσκολου Κ' αιώνα δεν πήγαν χαμένες για την Εκκλησία». «Η Μεγάλη Μητήρ Εκκλησία της Κωνσταντινουπόλεως, με τη μεγάλη συμφορά που ζούσε η Ρωσική Εκκλησία, της φέρθηκε «καθόλου μητρικώς».

Την ίδια σκέψη διαπερνά το κείμενο και του ετέρου συντάκτη του βιβλίου του Ανδρέα Κοστριουκόφ. Δείχνει πώς και διατί κατά τη διάρκεια του Κ' αιώνα εκπρόσωποι της Ρωσικής Εκκλησιαστικής Διασποράς (κυρίως της Υπερορίου Ρωσικής Ορθοδόξου Εκκλησίας) άλλαξαν τη θέση τους έναντι του Οικουμενικού Θρόνου. Ο συντάκτης ορθώς «ανάγει» την αφετηρία της Υπερορίου Ρωσικής Ορθοδόξου Εκκλησίας στην Ανώτατη Εκκλησιαστική Διοίκηση (ΑΕΔ), η οποία συγκροτήθηκε στη Νότια Ρωσία το έτος 1919, ισχυριζόμενος ότι εξ αρχής η ΑΕΔ είχε γενικότερα εμπιστοσύνη στην Εκκλησία Κωνσταντινουπόλεως: οι Ρώσοι εμικρέδες «από συνήθεια» έτρεφαν ένα βαθύ σεβασμό έναντι του Φαναρίου.

Επί της Πατριαρχείας του Μελετίου ακολούθησε όχι μόνο «ο υποβιβασμός» της Ρωσικής Εκκλησίας, αλλά η Κωνσταντινούπολη προβάλλει πλέον ανοικτά τις αξιώσεις της επί παγκοσμίας δικαιοδοσίας. Αυτές οι αξιώσεις εμφανίζονται εκείνη τη στιγμή, όταν η Ορθόδοξη Ρωσική Εκκλησία βρέθηκε όμηρος της πολιτικής των θεομάχων-μπολσεβίκων. Ως αποτέλεσμα, οι Ρώσοι Υπερόριοι Ιεράρχες έπρεπε να αντιδράσουν και στις εκκλησιαστικές εξελίξεις εντός της Σοβιετικής Ρωσίας, και στην επόμενη αντίδραση σ'αυτές του Φαναρίου. Και η αντίδραση ήταν παντελώς κατηγορηματική με τους Ρώσους Υπερόριους Ιεράρχες με έντονο πόνο να βλέπουν το σχίσμα των ανακαινιστών.

Ήδη το έτος 1922 η Υπερόριος ΑΕΔ διακήρυξε ότι οι αρχηγοί των ανακαινιστών στερούνται χάριτος (παρόλο που διατεινόταν, ότι ο Πατριάρχης Τύχων και η περί αυτόν Ιερά Σύνοδος ήταν εκείνοι οι οποίοι είχαν την αρμοδιότητα να εκδικάζουν την υπόθεσή τους). Οι «υπερόριοι» έβλεπαν ως «αμαρτία του Ιούδα» τη συνεργασία τους αρχισχισματικούς με τους μπολσεβίκους. Το καλοκαίρι του 1922 η κοινή συνέλευση της Υπερορίου Συνόδου και του Εκκλησιαστικού Συμβουλίου της Υπερορίου Ορθοδόξου Ρωσικής Εκκλησίας προέβη σε δήλωση, σύμφωνα με την οποία θεωρούσε τα μέλη των σχισματικών παραφυάδων ως τελούντα υπό ανάθεμα. Ταυτόχρονα, κατά τον Κοστριουκόφ, «η Υπερόριος Σύνοδος πίστευε ότι με τις καλές αμοιβαίες σχέσεις με το Φανάρι θα μπορούσαν να αποτρέψουν το τελευταίο από την αναγνώριση των ανακαινιστών». Συμπεραίνεται ότι οι υπερόριοι Ιεράρχες έτρεφαν ελκρινείς ελπίδες ότι οι ίδιοι θα ήταν σε θέση να μεταπείσουν τους Φαναριώτες και να τους επιβάλουν μια «νηφάλια» θεώρηση του σχίσματος εντός της Ρωσικής Εκκλησίας. Η απόφαση επιβολής αναθέματος κατά των σχισματικών, σύμφωνα με τον συντάκτη, ελήφθη ακόμη και υπό επίδραση του, από 6^{ης} Δεκεμβρίου 1922, λεγομένου Γράμματος του Πατριάρχη Τύχωνα, η γνησιότητα του οποίου δεν έχει επαληθευθεί μέχρι σήμερα. Το Γράμμα αυτό αναθεματίζει τη Διοίκηση των ανακαινιστών, ενώ χαρακτηρίζει τη κατάσταση στη Ρωσία ως «περίοδο επικρατήσεως του σατανά και βασιλείας του αντιχρίστου».

Υπό αυτό το πνεύμα, είναι βέβαιος ο Κοστριουκόφ, ότι πρέπει να βλέπουμε τη συμμετοχή των υπερορίων Ιεραρχών Αναστασίου Gribanovsky και Αλεξάνδρου Nemolovsky στο λεγόμενο Πανορθόδοξο Συνέδριο, το οποίο συγκάλεσε τον Μαΐο-Ιούνιο του 1922 ο Πατριάρχης Μελέτιος. Δεν συμπαθούσαν οι «υπερόριοι Ρώσοι» αυτό το «επαναστατικό» συνέδριο (σημειώνουμε παρεμπιπτόντως ότι ο Αρχιεπίσκοπος Αναστάσιος αποσύρθηκε μετά από τέσσερις συνεδρίες), ενώ η Αρχιερατική Σύνοδος της Υπερορίου Ρωσικής Εκκλησίας το ίδιο έτος απέρριψε τις εισηγμένες από αυτό αποφάσεις.

Όλες αυτές οι εκδηλώσεις συνέπεσαν χρονικά με την Πατριαρχεία του Μελετίου. Μόλις κατόπιν γενομένων, όπως γράφει ο Κοστριουκόφ, η εκπρόσωποι της Υπερορίου Ρωσικής Ορθοδόξου

Εκκλησίας (ΥΡΟΕ) καθώς πρέπει αξιολόγησαν τις κατακτητικές ενέργειες του Θρόνου Κωνσταντινουπόλεως. Σύντομα, όμως το Φανάρι δημιούργησε μια άλλη αφορμή για αρνητικά σχόλια: «το καλοκαίρι του 1924 ο Πατριάρχης Γρηγόριος Ζ' διέκοψε κοινωνία με τον Πατριάρχη Τύχωνα ενώ είχε επαφές με τη ψευδο-Σύνοδο του «μητροπολίτη» Ευδοκίμου Μεσέρσκυ».

Συνεπώς, κατέστη σαφώς τελικά ότι το Φανάρι επιδιώκει την επίλυση των δικών του γεωπολιτικών προβλημάτων, χωρίς να λαμβάνει υπόψη τη θέση της ΥΡΟΕ έναντι των Ρώσων σχισματικών. Άλλωστε, οι αντιανακαινιστικές παρεμβάσεις της ΥΡΟΕ είχαν ως αποτέλεσμα οι Πατριάρχες της Ανατολής (εξαιρουμένου φυσικά του Κωνσταντινουπόλεως) δεν αναγνώρισαν τη θρησκευτική οργάνωση των ανακαινιστών ως νόμιμη Εκκλησία. Διαψεύστηκαν οι δηλώσεις των πολιτικά δεσμευμένων αντιπάλων του Πατριάρχη Τύχωνα για τη δήθεν έκπτωση αυτού από το Φανάρι, με σύμφωνη γνώμη των λοιπών Πρωθιεραρχών της Ορθόδοξου Ανατολής.

Όσο προχωρούσε ο χρόνος, τόσο σαφέστερα καθίστατο η διαπίστωση ότι η ΥΡΟΕ αδυνατούσε πλέον να έχει εμπιστοσύνη στο Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως, το οποίο ευρίσκετο υπό εξάρτηση από τις κοσμικές αρχές. «Με την επέκταση της εξουσίας του, υποστηρίζει ο Κοστριουκόφ, το Φανάρι εκ των πραγμάτων επέβαλε στη Ρωσική Διασπορά την υποταγή στο κομμουνιστικό καθεστώς». Μάλιστα, δεν μπορούσε παρά να σταθεί εμπόδιο για την κοινωνία της ΥΡΟΕ με την Κωνσταντινούπολη ο προαναφερθείς εκσυγχρονισμός: η επιβολή του νέου ημερολογίου και η ανανέωση στις αρχές της δεκαετίας του 1930 των προσπαθειών συγκλήσεως της Οικουμενικής Συνόδου.

Με τις ενέργειές του το Φανάρι δίχασε το περιβάλλον των Ρώσων εκκλησιαστικών εμικρέδων. Χαρακτηριστικό είναι ότι το 1938 εκπρόσωποι της Εξαρχίας της Δυτικής Ευρώπης (οπαδοί του Ευλογίου) δεν προσεκλήθησαν στη Β' Υπερόρια Πανσύνοδος. Όπως περιγράφει ο Α. Κοστριουκόφ, η κατάσταση δεν διευκολύνθηκε και τα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια όταν ο Ι. Στάλιν προσπάθησε να χρησιμοποιήσει το Πατριαρχείο Μόσχας προς εξυπηρέτηση δικών του σκοπιμότητων της εξωτερικής πολιτικής. Το πρόβλημα παρουσίαζε το ερώτημα «το Πατριαρχείο Μόσχας ή Κωνσταντινουπόλεως;», το οποίο για την πλειοψηφία των οπαδών του Ευλογίου προσέλαβε τη μορφή του ερωτήματος «υπέρ του Σοβιετικού καθεστώτος ή κατ'αυτού;». Το Πατριαρχείο Μόσχας πολύ σύντομα άρχισε να εκλαμβάνεται ως υπηρέτης και σύμμαχος τους αθέου κράτους.

Παρά την τυπική υπαγωγή το Σεπτέμβριο του 1945 των παροικιών της Εξαρχίας της Δυτικής Ευρώπης υπό τη δικαιοδοσία του Πατριαρχείου Μόσχας, αυτή η απόφαση στάθηκε μη βιώσιμη για τους άνω όπως και για τους άλλους λόγους. Κατά τη διάρκεια των 18 ετών που ακολούθησαν η Εξαρχία παρέμεινε μέρος της Εκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως, «απολαμβάνοντας την ησυχία», όπως αναφέρει χαρακτηριστικά ο Α. Κοστριουκόφ.

Η κατάσταση άλλαξε κατά το ήμισυ της δεκαετίας του 1960 εξαιτίας της εμπερίστατης θέσεως του Φαναρίου και της εντατικοποιήσεως της διεθνούς δραστηριότητας του Πατριαρχείου Μόσχας. Η Εξαρχία, την οποία αναγκαστικά αποποιήθηκε η Κωνσταντινούπολη, αρνήθηκε να υπαχθεί στη Μόσχα και αυτοανακηρύχθηκε ανεξάρτητη. Έτσι εμφανίζεται η Αρχιεπισκοπή Γαλλίας και Δυτικής Ευρώπης και των Ρωσικών Εκκλησιών Διασποράς της Δυτικής Ευρώπης. Αυτή η περίοδος διήρκεσε μια πενταετία και πλέον και, αφού το Φανάρι κατάφερε να εμπεδώσει τη θέση του (κλονισθείσα κατά την Ελληνοτουρκική σύγκρουση εξαιτίας της Κύπρου το 1965), η πρώην Εξαρχία επανεντάχθηκε στη δικαιοδοσία του. Ανάμεσα στους λόγους του παραπάνω ήταν και η χορήγηση το έτος 1970 του αυτοκεφάλου καθεστώτος στην έν Αμερικνή Ορθόδοξη Εκκλησία.

Παρά τις αμοιβαίες αξιώσεις οι σχέσεις μεταξύ των Εκκλησιών δεν διεκόπησαν μέχρι το ήμισυ της δεκαετίας του 1960. Η κατάσταση μεταβλήθηκε μετά από νέες "μοντερνιστικές" δηλώσεις των ηγετών του Φαναρίου. Τότε, τη δεκαετία του 1960 ο Οικουμενικός Πατριάρχης Αθηναγόρας

Σπύρου δήλωσε ότι η Εκκλησία είναι διχασμένη, σαν τον χιτώνα του Χριστού, και το Δεκέμβριο 1965 προέβη σε άνευ προηγουμένου στην ιστορία της Ορθόδοξης κίνηση, δηλαδή την αμοιβαία με τον Πάπα Ρώμης Παύλο ΣΤ΄ άρση των αναθεματισμών του 1054. Λόγω της γραμμής του αυτής ο Πατριάρχης Αθηναγόρας βρέθηκε αντιμέτωπος με την έντονη αντίσταση εκ μέρους του αρχηγού της ΥΡΟΕ, του Μητροπολίτη Φιλίππου Βοζνεσένσκι. Παράλληλα οι εκπρόσωποι της ΥΡΟΕ άρχισαν να συνάπτουν στενές σχέσεις με εκπροσώπους των λεγομένων Ελλήνων «παλαιοημερολογιτών». Ως αποτέλεσμα, οι σχέσεις της ΥΡΟΕ με κατά τόπους Ορθόδοξες Εκκλησίες σχεδόν διακόπηκαν: από τη δεκαετία του 1970 στις «σελίδες των εκδόσεων της Υπερορίου Εκκλησίας δεν εμφανίζονται πλέον ειδήσεις για συλλείτουργα με εκπροσώπους Εκκλησιών τινων».

Κατ'αυτόν τον τρόπο ολοκληρώθηκαν οι επαφές με την Κωνσταντινούπολη των Ρώσων εκκλησιαστικών εμικρέδων και των απογόνων τους, τους ενωμένους σε Υπερόρια Εκκλησία. Ο σεβασμός και οι ελπίδες για την υποστήριξη από το Φανάρι, που έτρεφαν οι Ρώσοι εμικρέδες στις αρχές της δεκαετίας του 1920, αντικαταστάθηκαν από την έλλειψη εμπιστοσύνης, την περιφρόνηση και στη συνέχεια την αποξένωση. Κατά τον Ανδρέα Κοστριουκόφ, δεν υπάρχουν λόγοι να αιτιάται σχετικά η Υπερόριος Εκκλησία. «Προκειμένου να χάσει την εμπιστοσύνη των Ρώσων εμικρέδων το Φανάρι κατέβαλε μεγάλες προσπάθειες: προχώρησε στην πολιτική κολακείας των κομμουνιστικών αρχών, ανεγώρισε εκ των πραγμάτων το σχίσμα των ανακαινιστών, άρχισε τις ραδιουργίες σε βάρος του Πατριάρχη Τύχωνα και των Ρώσων εμικρέδων Ιεραρχών. Δεν συνετέλεσαν στη βελτίωση των σχέσεων με την Υπερόρια Ρωσική Εκκλησία και οι αξιώσεις της Κωνσταντινουπόλεως επί της Διασποράς. Όλα αυτά ήταν αδύνατο παρά να κάνουν την πλειοψηφία των Ρώσων της Διασποράς να απομακρυνθεί από τον Οικουμενικό Θρόνο». Σύμφωνα με τον ιστορικό, η Υπερόριος Εκκλησία δεν μόνο έχασε το σύμμαχό της για την καταπολέμηση των διωκτών, αλλά και απέκτησε αντίπαλο εν τῷ προσώπῳ του Φαναρίου.

Ο Sergei Lvovich Firson (έτος γεννήσεως 1967) τυγχάνει Διδάκτωρ Ιστορίας, καθηγητής της Θεολογικής Ακαδημίας Αγίας Πετρούπολεως και Κρατικού Παιδαγωγικού Πανεπιστημίου Αγίας Πετρούπολεως «Α. Gertsen», μέλος της Γενικής Εκκλησιαστικής Εξεταστικής Επιτροπής Θεολογίας.